



■ Obr. 1 Lebka kočky domácí z objektu č. 202, jenž byl zkoumán na barbarském sídlišti v trati Vyškov - Žleby.

Exaktní bádání by mělo vycházet z metodicky čistých postupů a dobírat se verifikovatelných výstupů. Pokud se v dalším textu jeho autor nebude chovat úplně ve smyslu takových postulátů, předem se čtenářům omlouvá. Sledování vytyčeného problému bylo totiž „nevědecky“ prováděno tušením, které nejlépe vyjadřuje francouzské „dépá vu“.

■ Ondřej ŠEDO

Vše začalo před víc jak desetiletím, při záchranném výzkumu v místech, kde je v současnosti dálniční křižovatka před Vyškovem. Při začistiřování objektu 202 z doby římské se na někdejší podlaže objevila neobvyčejná nálezová situace. Nejdříve drobná lebka, pak další kůstky, skládající kostru kočky. Vedle ní ležela drobná hliněná miska, v poloze, kam byla zjevně záměrně položena před mnoha staletími. Léta se o kostře nedalo nic říct – nebyla totiž k dispozici solidní archeozoologická determinace. Až nedávná podrobná analýza M. Nýltové-Fišákové doložila, že kosti náleží kočce domácí. V námi sledovaném objektu tedy nebyla uložena kočka divoká. To znamenalo, že máme k dispozici první, nejstarší exemplář tohoto zvířecího druhu, který je známý z moravského prostředí.

Prostřednictvím exaktních měření se kromě jiného podařilo zjistit, že kočka domácí z Vyškova odpovídá exemplářům, které v době prvních století po zlomu letopočtu byly chovány v římské provincii Pannonii, a námi sledované zvíře tedy nepocházelo z chovu dlouho provozovaného v barbarském prostředí na severním břehu Dunaje. Zdá se, že bylo do barbarika importováno. Na základě některých znaků se podařilo stanovit stáří, studovaný jedi-

nec mohl uhynout někdy mezi 6. a 13. měsícem svého života. Ve spojení s údajem, že divoké kočky mají termín vrhu v květnu, a za předpokladu, že staré kočičí populace v našem zeměpisném prostředí se od nich svými životními cykly neodlišovaly, můžeme konstatovat, že námi sledovaná kočka zemřela mezi pozdním podzimem a jarním obdobím následujícího roku.

Kočičí kostra a úvahy o přechodovém rituálu

Ve shodě s konvencemi archeologie, která svoje témata volí v rámci historických disciplín, a tedy s ohledem na čas a prostor, bychom měli další závěry opírat o co nejpresnější stanovení doby, kdy existoval objekt s nálezem kostry kočky. Víme to však pouze přibližně, a z hlediska dalších závěrů skutečně nedostatečně. Ponechme bokem podrobnou argumentaci a uveďme pouze alternativy: mohlo to být před markomanskými válkami (tedy před rokem 166), nebo někdy v letech válečných sezón, anebo krátce po skončení válek (tedy po roce 180 po Kr.). V současnosti to archeologie neumí stanovit lépe. Pak nám nepomůže ani přesné určení místa – v různých dobových situacích mohli na sídlišti ve Vyškově pobývat barbaři zvyklí na poklidnou koexistenci s římským impériem, aktivní nepřátelé Říma, a konečně lidé, před nimiž bylo po letech válek několik desetiletí poklidného života. V téhle chvíli by jsme mohli na další poznávání rezignovat, a odložit ho na dobu, kdy bude precizována chronologie období na přelomu starší a mladší doby římské. Máme však i jinou možnost – zaměřit se na jiné problémy.

Nálezy koster zvířat a dokonce i lidí na plochách sídlišť doby římské bývají obvykle zařazovány do kategorie mimoekonomických jednání. V případě takových objevů se nabízejí výklady, které v nich nejčastěji vidí zá-

kladové oběti. To odpovídá situacím, kdy jsou kostry zjišťovány pod prahy domů, pod ohništi nebo obvodovými zdmi. Zvířata měla být ukládána v zájmu příští prosperity lidí žijících v nově zřizovaném areálu nebo objektu. Takové postoje člověka k vyšším silám dobře shrnuje římská formula „do ut des“ (dávám, abys dal). V rámci příbuzných představ ukládali lidé děkovné oběti v posvátných areálech, pro něž nejlepší příklady z barbarského světa poskytují právě v době římské a době stěhování národů obětiště v bažinách na severu Evropy.

V námi sledovaném případě z Vyškova je situace zřejmě jiná. Neshledáváme zde znaky základové oběti – mrtvé zvíře bylo uloženo na podlaže vyklizeného objektu, těsně před jeho opuštěním. Nebylo ani pohřbeno, protože ve stejných pozicích jsou nalézány v barbarské Evropě psi, někdy rovněž provázeni keramickou nádobou. Asi nelze očekávat, že by došlo až v několika stovkách případů ke koincidenci úmrtí psa a opuštění objektu.

V rámci snad uspokojivé hypotézy se domníváme, že s námi sledovanou kočkou bylo manipulováno v rámci tzv. *přechodových rituálů*. Provázely a ve změně podobě vlastně i v současnosti provázejí život lidských společenstev pokaždé, když končí staré a začíná něco nového. Ani současným lidem nejsou takové rituály neznámé a lhostejné, jsou přítomny v našem životě, a uvědomujeme si je především v čase cyklicky se opakujících, obecně sdílených svátků. V námi sledovaném případě ale nebylo prvoplánovým motivem zajištění pozitivní budoucnosti. Uložení kočky je svědectvím jiného jednání – stojí na konci existence objektu, ukončovala pobyt lidí v něm, jejich život v daném místě. Lidé, účastníci neobvyklé manipulace, jednali zřejmě v představě, že někde jinde musí začít novou existenci „u čistého sto-

lu“, že je nutné minulé rituálně a formálně oddělit od budoucího. Náš nález má vlastně význam „archeologizovaného gesta“, usku- tečněného před staletími.

I když jsme rezignovali na zařa- zení nálezu z Vyškova do „širšího dobového kontextu“, nejsou vyčer- pány všechny možnosti jeho inter- pretace. Můžeme modelově sledo- vat cestu kočky do rukou barbarů. Mohla být kořistí získanou při lou- peživých nájezdech do podunaj- ských provincií. Nelze samozřejmě testovat pravdivost takového závě- ru, pouze se (nevědecky) dovolávat zkušenosti těch, kdo kočky chovají – naše zvíře by při drsném jednání přepravu nepřezilo, v případě ohle- dplného zacházení uteklo.

Byla kočka dar Římanů nebo kořist barbarů?

Součástí kořisti však byli i lidé, zís- kávání v dobách nájezdů do provin- cií a odvlékání do barbarika. A ti už by si zvíře snad s sebou při nuceném odchodu vzít mohli, společně s ně- jakou částí svého majetku. Víme, že to byly celé rodiny – když jejich vy- dání budou po letech Římané vyža- dovat při uzavírání mírových smluv, uvolní barbari pouze takové jedin- ce, kteří se z provincie vrátí zpátky za svými nejbližšími. Zajatců bylo nesmírně mnoho, zmiňováni jsou až desetitisíce. Jakkoliv se to zdá po- divné, uváděné počty zřejmě nejsou nadsazené. Donedávna unikál smys- sl takového jednání – osoby z řad obyvatel římské říše nebylo možné nabídnout na římských trzích jako otroky a v podstatě ani využít ve světě barbarů. Vysvětlení poskytu- jí analýzy tehdejších právních po- měrů. V dané době se totiž nově uplatňovala právní norma, *constitutio de redemptis*, podle níž mohl vy- koupení zajatců realizovat kdokoli z říše, pokud disponoval odpovída- jící sumou; osvobozený člověk však do vyrovnání ceny zůstal v rukou toho, kdo za něj složil požadovanou částku. Do výkupu se teď dalo inves- tovat, navíc bez rizika, cena se mu- sela vrátit, ať už jako peníze, nebo v podobě práce vykoupěného. Krok, nepochybně míněný jako huma- nitární gesto, jímž se měl co nejvíc zkrátit pobyt nešťastníků v zajetí, se obrátil proti obětem. Pouze barbari získali dobrý zdroj příjmů – mít víc zajatců zaručovalo větší výkupné.

Barbari mohli získat kočku od kupců nebo při návštěvách tržise na limitu. V tomto případě ale mu- síme brát ohledy na výsledky právě probíhající odborná diskuse o cha- rakteru výměny zboží mezi středo- mořskou velmocí a jejími sousedy za hranicemi na Rýnu a Dunaji. Zdá se, že by jsme měli spíše mluvit o „obchodu“, protože podle aktuál- ních názorů téměř všechny archeo- logií identifikované římské produk- ty, o nichž jsme si představovali, že měly být do barbarika importová- ny, nebyly předmětem výměny zbo- ží, ale hranice překračovaly jako subsidie, platby a hmotná podpora určená vybraným kmenům a jejich nobilitě v situacích, kdy si Římané chtěli zajistit přízeň některých spo- lečenstev, popřípadě – ve chvílích slabosti – vykoupit mír.

Špičky společnosti dostávaly cenné předměty zvyšující jejich prestiž ve vlastních kmenových komunitách, a méně významné provinciální pro- dukty blíže neznámým způsobem distribuovaly svým soukmenovcům – řadovým členům komunit. Peněžní dary asi nebyly běžné, mince nemě- ly větší význam. A když, tak snad už v námi sledované době část „darů“ nabývala formu, která je v odbor- né literatuře přirovnává ke klíringu – suma poskytnutých peněz sloužila později k nákupu prestižního pro- vinciólního zboží. Římané tak svou „hospodářskou pomoc“ zajišťovali odby- tem pro produkty některých vý- robních odvětví.

V nálezech tzv. importů máme do- loženo kovové a skleněné nádoby, vzácnou keramiku nebo předměty z drahých kovů. Mezi vítané dary mohla náležet i hospodářská zvířa- ta vyšlechtěná v provinciích v rámci chovu provozovaného na zásadě vě- deckých výzkumů. Použitý termín není přehnaný, využití pokynů římských teoretiků, jakými byl napří- klad Columella, potvrzují archeo- zoologická měření – hovězí dobytek a koně chované Římany přesahova- ly zhruba o pětinu kohoutkové výš- ky kusů vypěstovaných v barbariku. V rámci „zásilků“ zvířat mohla být i naše kočka.

Přitažlivost civilizačních výtoby- tů rozšířených na území římského impéria byla nepochybná. Barbari ale nebyli v dobách míru pouhý- mi příjemci, kteří při každé možné

příležitosti využijí slabost Římanů ke kořistění. Konfliktu, který ozna- čujeme jako markomanské války, předcházelo dlouhé období míro- vého soužití. Dnes víme, že barbari nevystupovali jako beztvář pasiv- ní a intaktní masa. Vedoucí osob- nosti barbarského světa za rýnský- mi a dunajskými hranicemi zjevně v období předcházejícím válce při jednáních s Římany nastolovali svo- je požadavky, žádali pro své kmeny půdu v provinciích, a snad se do- konce dávali k dispozici Římanům i se svým územím, s podmínkou, že jim bude zaručena ochrana před dalšími barbary. Středomořská vel- moc dlouhodobě neměla zájem na ovládnutí chudých zemí, s nedo- statečně rozvinutou ekonomikou a sociální jednoduchou sociální or- ganizací. Uvedená teze přitom není interpretací novověkých historiků, náležela zjevně k teoretickými vý- chodiskům římské zahraniční po- litiky této doby a je několikrát li- terárně doložená. Od chvíle, kdy Římané nepřistoupili na spoluprá- ci s podunajskými barbary a volili dlouholetý, podmíněně vítězný boj, existovalo impérium ještě dalších 300 let. Na pozadí takové perspek- tivy bylo zvolené řešení problémů nepochybně správné. Od konce je- jich říše Římany dělil úctyhodný čas, doba markomanských válek však byla zlomové období. Jiné ře- šení mohlo vést k jiným dějinám.



Kromě diplomatického tlaku na Římany však vedoucí osobnosti, eli- ty tehdejšího barbarského světa, ne- zanedbávaly ani přípravy na válku. Toto konstatování nevychází pou- ze ze skutečnosti, že jinak by neby- ly schopny vést svoje soukmenovce při útoku na římské území a pak, po zvratu válečné štěstěny, vzdoro- vat cizím vojskům ve vlastní zemi.

■ Obr. 2 Zlomky jemné „stolové“ keramiky z inventáře objektu č. 202.



■ **Obr. 3** Miska uložená u kostry kočky na dně objektu.

Příští protivník, Římané, měli k dispozici vysoce sofistikovaný válečný „průmysl“, od připravených strategických a taktických koncepcí až po kvalitně vycvičeného řadového vojáka. Proti jejich jednotkám standardně vysokých kvalit bylo nutno postavit větší počet barbarských bojovníků. Poměr nutného přečíslení neznáme. Víme ale, že každý z mužů, který se účastnil bojů na straně barbarů, musel mít obligátní oštěp a štít, s odpovídajícími kovovými součástmi. Bylo spočítáno, že např. při počtu 6000 bojovníků Langobardů a Obiů útočících v první vlně válečných konfliktů na panonské území toto jejich základní vybavení obnášelo dohromady nejméně 4,5 t železa. Celý výrobní proces bylo nutno předem zajistit, mít k dispozici dostatek pracovních sil a odborníků.

Zajímavou výpověď přinesl sociologický výzkum, který na konci 20. století sledoval v celosvětovém měřítku aktuální postoje lidí ke zvířatům. U mladých mužů i žen byl zjištěn stejně intenzivní pozitivní vztah ke psům. V opozici proti lhostejnosti mužské části respondentů ke kočkám stála významná pozitivní odezva u žen. Je to snad jev jdoucí napříč lidskou minulostí a měl jistě opodstatnění – kočka nepatřila ve skutečnosti k běžným hospodářským zvířatům, o které by se měl v archaických lidských kulturách starat především muž. Měla smysl jako ochránce zásob obilovin před škůdci, a každodenní semilání zní při právě pokrmu bylo jednou z nejnáročnějších činností, které od začátku neolitů připadaly ženám. Asi není náhodné, že kočku nalézáme na malbách ze starého Egypta, kde sedí pod křeslem paní domu, že je vyobrazována v náručí mladých dam na mal-

bách z prostředí Velkého Řecka, nebo že ji vidíme na reliéfu u nohou římské matrony, jenž byl vytesán v okoli dnešní Ženevy v druhém století po Kr. (A v pokřivené podobě je vlastně stejný poměr doložen v opakovaných odkazech na atributy žen – čarodějnic středověku a začátku novověku.) Indicie vztahu ženy a kočky snad najdeme i v případě našeho nálezu.

Kostra kočky z Vyškova ležela vedle drobné hliněné misky. Není vyloučeno, že tato miska sloužila ke krmení zvířete. Okraj nádoby je olámaný způsobem, ke kterému nemohlo dojít při běžném užívání. Předpokládáme, že miska byla upravena záměrně, tak, aby se usnadnil přístup zvířete k potravě.

Miska, kočka a její paní

V keramickém inventáři vyzvednutém při výzkumu objektu se našly střepy s výzdobou v podobě důlků vytlačovaných prsty. Bříška prstů zanechala na několika místech otisky, často se zřetelnými papilami. Ve starší a začátkem mladší doby římské se podle našich představ hrnčířské produkci měly věnovat ženy – hospodyně. Daktyloskopická analýza nespíš potvrdí domněnku, že výrobcem keramiky v objektu 202 byla skutečně dospělá žena. To by pak znamenalo, že máme k dispozici otisky prstů stejné osoby, která modelovala i misku použitou ke krmení kočky a již příslušelo, aby se o zvíře starala.

Pro řešení archeologických a historických problémů nepřinesl výzkum objektu zkoumaného ve Vyškově nějaké převratné informace. V dalším průběhu bádání budou nalezeny na jiných lokalitách další kosti koček. Konečně i úvahy o interpretaci nálezů nalezených v okruhu problematiky spadající do sféry religionistiky nejsou nějak převratné – obdobné nálezové soubory se zvířecími kostrami se v budoucnu ukážou jako úplně běžné, stačí je pouze vyhledat v depozitářích nebo nálezových zprávách, vyhodnotit a publikovat. Vysoká četnost „obětí“ zvířat, ale i věcí a dokonce lidí z konce existence lidských sídel nebude nakonec překvapivá – stopy jiných obětí přinesených na počátku a v průběhu užívání sídlištních areálů samozřejmě zanikly setřením každodenním užíváním. Ani rozšíření poznatků o in-

trodukci hospodářských zvířat z římského prostředí do světa jiné civilizace není závažná, i v našem prostředí k takovým závěrům dospěl při archeozoologických analýzách Z. Kratochvíl. Podobně by bylo lze oželeť indicie o hodnotové orientaci lidí v druhé polovině druhého století po Kr. V tomto případě pouze opakujeme poznatky o významu chovu dobytka v životě starých Germánů; tuto skutečnost konstatoval už hodně dávno Tacitus ve své Germanii. Konečně sledování hodnotové orientace současné populace, její postoje k říši zvířat, je snad pouze okrajové téma, dočasně aktuální.

Naš nálezy je významný jiným způsobem. To „dělá vu“ se týká autora tohoto textu a detailu, který mu uvízl v paměti při shlédnutí filmu Morgiana, kdysi dávno, v době, než došlo někdy v polovině sedmdesátých let k jeho stažení z distribuce. Dobré dílo se nemá vykládat, ale snad lze pro tentokrát tolerovat závěr, že jedna z linií sdělení tohoto díla byla nesena právě zvířetem, kočkou. Nesmírně sugestivní byl záběr, kdy Mistr nechal klouzat kameru po schodech, v úrovni, v níž se pohybují kočičí zřítelnice. Svět a lidské osudy se v té chvíli dostaly za hranice tradičního antropocentrického vnímání, mimo lidský obzor, dostaly neznámý smysl – byly totiž nahlíženy jinou živou bytostí. Inspirace uměním pak byla s odstupem mnoha let důvodem pro hledání otázek a odpovědí, jež by jinak nebylo možné nastolit.

Prostřednictvím nekonvenčního hledání jsme se dostali až k studiu otisků prstů člověka, který se o naši kočku staral a dotýkal se jí. Námí sledované zvíře nám tak zprostředkovalo cestu k jedinci, jenž žil před téměř dvěma tisíckami let, můžeme napříč časem sledovat aktivity ženy, která žila na konkrétním místě, v konkrétní stavbě, vyráběla konkrétní nádobu. Možná výše uvedené nenáleží do kategorie významných vědeckých výstupů, ale otisk reprezentující konkrétní osobu současně zprostředkuje imaginární dotek přes staletí, a daný fakt snad není prost pozitivního prožitku. V tomto výjimečném případě si snad můžeme dovolit konstatování, že i věda může působit ve stejných sférách, které obvykle bývají vyhrazeny pro umění.